

1. Συστάδα από παπύρους. Αιγυπτιακή τοιχογραφία της 18ης δυναστείας, 1703-1468 π.Χ. (Naissance de l' Ecriture, Paris 1982).

ΠΑΠΥΡΟΙ καί ΠΑΠΥΡΟΛΟΓΙΑ

«Ο πολιτισμός — ή έστω η ιστορία της ανθρωπότητας — συνδέεται με τόν πάπυρο», παρατηρεί ο Πλίνιος ο Πρεσβύτερος (NH 13, 22) γράφοντας, γύρω στά 70 μ.Χ., γιά τήν έπεξεργασία του παπύρου σέ γραφική ύλη. Ο πρώτος διδάξας τήν έπεξεργασία του παπύρου παραμένει έξιςου άγνωστος με τόν έφευρέτη τής ρόδας. Ξέρουμε όμως ότι, από τήν τρίτη χιλιετία, οί Αιγύπτιοι έπεξεργάζονταν τό παρανείλιο αυτό φυτό, τό όποίο παρέμεινε σέ χρήση μέχρι τόν 11ο αιώνα μ.Χ. (οί νεώτεροι πάπυροι πού έχουν διασωθει είναι ένα παπικό έγγραφο του 1057 καί ένα άραβικό κείμενο του 1087). Ήδη από τόν 12ο-11ο αιώνα π.Χ., ή Αίγυπτος έκανε εξαγωγή παπύρου στή Βύβλο (Φοινίκη), εισάγοντας, ως άντάλλαγμα, Ξυλεία. Από τό τοπωνύμιο αυτό (έξελληνισμένη όνομασία τής πόλης Γκούμπλα) προέρχεται καί ή έλληνική λέξη βύβλος — βιβλιο, Βίβλος — τήν όποία χρησιμοποιεί ό Ήρόδοτος γιά τόν πάπυρο.

Στόν έλλαδικό χώρο, ό πάπυρος πρωτοεμφανίζεται σέ άγγεια, άνάγλυφα καί τοιχογραφίες τής ύστερομινωικής περιόδου καί πρωτομνημονεύεται από τόν Όμηρο στήν Όδύσσεια (Φ' 390-391: «κείτο δ' ύπ' αίθούσης όπλον νεός άμφιεΐσσης βύβλινον»).

Ή έκμετάλλευση όμως του παπύρου δέν περιοριζόταν στήν κατασκευή τής όμώνυμης γραφικής ύλης. Από τό φυτό αυτό, οί κάτοικοι τής Κάτω (Βόρειας) Αίγυπτου προμηθεύονταν καύσιμη ύλη (άπό τίς ρίζες του φυτού), φάρμακα, ένδύματα, τρόφιμα (τό στέλεχος), μελάι, σχοινιά, καραβόπανα, καλάθια, κοκ. Άκόμα καί πλοία κατασκευάζονταν από κορμούς παπύρων τούς όποιους ένωναν μεταξύ τους με σχοινιά από τό ίδιο τό φυτό· δένοντάς το σφιχτά, προκαλούσαν τήν έκχυση μιάς κολώδους ούσίας, χάρη στήν όποία έπιτυγχανόταν ή αδιάβροχη συγκόλληση τών κορμών του φυτού.

Γιοϋλή Βελισσαροπούλου

Έπίκουρος Καθηγήτρια Ίστορίας Δικαίου

Κατασκευή της παπυρικής γραφικής ύλης

Ο Πλίνιος περιγράφει με λεπτομέρειες —όχι πάντοτε ορθές— την κατασκευή γραφικής ύλης από το στέλεχος του χαρακτηριστικού των ελών του Δέλτα φυτού. Μόδαση την περιγραφή αυτή, καθώς και τους νεώτερες πειραματισμούς πάνω στην κατασκευή παπυρικής γραφικής ύλης, είμαστε σήμερα σε θέση να γνωρίζουμε τη μέθοδο που ακολουθούσαν οι αρχαίοι και την οποία εφάρμοσε, με επιτυχία, στη δεκαετία 1960-1970, ο S. Baker στο Βρετανικό Μουσείο, προκειμένου να κατασκευάσει φύλλα παπύρου. Η μέθοδος είναι η εξής: Αφού αφαιρεθεί η φλοίδα από το στέλεχος (κλώνο) του φυτού, κόβεται καθέτως η ινώδης εσωτερική ύλη, σε πολύ λεπτές λωρίδες. Οι λωρίδες αυτές τοποθετούνται, ή μία κολλητά στην άλλη, πάνω σε μία ξύλινη πλάκα θρεγμένη με νερό του Νείλου. Στη συνέχεια, τοποθετείται μια δεύτερη σειρά από λωρίδες εγκάρσια στην πρώτη. Οι δύο στρώσεις συμπιέζονται με τη βοήθεια ενός πλατυκέφαλου σφυριού και άπλώνονται στον ήλιο για να στεγνώσουν (εικ. 2α, β). Όταν στεγνώσουν, τα παπύρινα φύλλα τρίβονται με ελαφρόπετρα και, λεία πιά και εύκαμπτα, είναι έτοιμα να δεχτούν τη γραφή (εικ. 3 α β γ δ). Όπως αναφέρει ο Πλίνιος, υπήρχαν διάφορες ποιότητες παπύρου. Η πρώτη ονομαζόταν αιώγουστεις και κάθε φύλλο της ποιότητας αυτής ήταν 24 εκατοστά πλατύ. Οι άλλες ποιότητες ήταν γνωστές με τα όνοματα λιβιανός (από το όνομα της γυναίκας του αυτοκράτορα Λιβίας), ιερατικός (από το περιεχόμενο των βιβλίων), φανιανός ή αμφιθεατρικός (από το όνομα του κατασκευαστή και από το άλεξανδρινό τοπωνύμιο Αμφιθέατρο όπου κατασκευάζονταν), σαϊτρικός (από την πόλη Σαϊδα όπου φέρθηκε ο πάπυρος), ταινιωτικός (από την πόλη Ταινέα, κοντά στην Αλεξάνδρεια) και έμπορικός δηλαδή ο πάπυρος που χρησιμοποιούνταν στο εμπόριο για περιτύλιγμα και του οποίου το πλάτος δεν ξεπερνούσε τα 11 εκατοστά. Οι άρχαιοι τεχνίτες συγκολλούσαν τα φύλλα του παπύρου το ένα δίπλα στο άλλο, κατά μέσο όρο είκοσι, έτσι ώστε, όταν τυλιγεται, να σχηματίζει έναν κύλινδρο. Οι διαστάσεις του κάθε παπυρικού φύλλου ήταν συνήθως 33x23 εκατοστά, το δε μέσο μήκος του κυλίνδρου, στο εμπόριο, φτανε τα 4,50 μέτρα. Ήταν όμως δυνατό, για τις ανάγκες του κειμένου

που θα γραφόταν στον πάπυρο, να κοπεί ένας κύλινδρος ή, αντίθετα, να προστεθούν και άλλα φύλλα. Έτσι, λ.χ., άποσπάσματα της Ίλιάδας έχουν γραφεί σε έναν κύλινδρο μήκους 10,64 μ. (P. Grenf. 4), οι Φοίνισες του Ευριπίδη σε ένα 10,30 μ., οι Λόγοι του Ύπεριου σε 8,50 μ., (εικ. 4) ο λόγος του Ίσοκράτη περί Αντιδόσεως σε 7,60 μ., κοκ. Ακόμα μικρότεροι, μέχρι 40 μ., είναι οι παπύροι σε αιγυπτιακή γλώσσα.

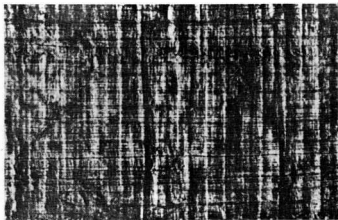
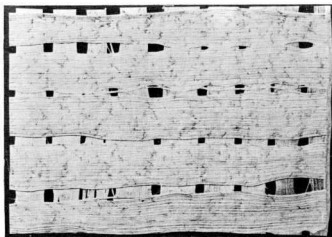
Σύμφωνα με πληροφορίες που αντλούμε από επιγραφικά και παπυρικά κείμενα της Αρχαιότητας, υπήρχαν περίοδοι κατά τις οποίες ο πάπυρος ήταν φθηνός και άλλοτε πάλι η τιμή του ανέβαινε σε δυσθεώρητα ύψη. Το 407 π.Χ. (IG I² 374), ένας κύλινδρος παπύρου πουλιόταν, στην Αθήνα, μία δραχμή και δύο όβολους, δηλαδή κάτι παραπάνω από ένα ημερομίσθιο (μία δραχμή). Ένα μισό αιώνα αργότερα, στην Αίγυπτο, η τιμή του παπύρου ανέρχεται στους 3,5-4 όβολους και το ημερομίσθιο σε 1-2,50 όβολους. Την εποχή αυτή, μέσα του 3ου π.Χ. αιώνα, τα διάφορα κυβερνητικά γραφεία του βασιλείου των Λαγιδών κάνουν μεγάλη κατανάλωση παπυρικής γραφικής ύλης. Αποκαλυπτικός είναι ένας λογαριασμός της εποχής (258-257 π.Χ.) από τον οποίο βλέπουμε ότι ορισμένα τμήματα του λογιστηρίου και της γραμματείας του Απολλωνίου, «ύπουργου οικονομικών» του Πτολεμαίου Β' Φιλαδέλφου, χρησιμοποίησαν 434 παπυρικούς κυλίνδρους σε 33 μέρες. Κατά τους 2ο και 3ο μ.Χ. αιώνες, η τιμή του παπύρου ανέρχεται σε 2 δραχμές και 5,5 όβολους, ενώ το ημερομίσθιο κυμαίνεται από 4-12 όβολους.

Προέλευση των παπυρικών κειμένων

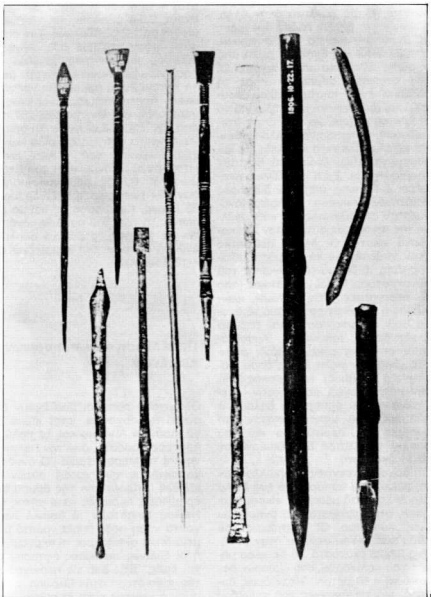
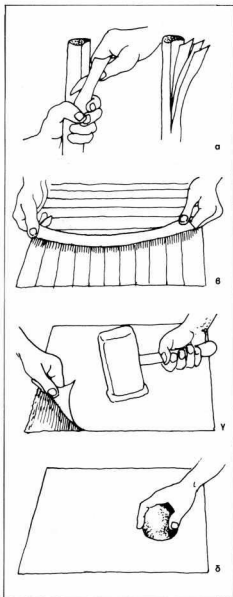
Οι αρχαίοι παπύροι που έχουν διασωθεί προέρχονται, κατά κύριο λόγο, από την Αίγυπτο και, σε πολύ μικρότερο ποσοστό, από την Παλαισίτιν και τη Μεσοποταμία. Ο άνωδρος χαρακτήρας των χωρών αυτών και κυρίως η προστασία της άμμου στις ερημιώδεις περιοχές κατά μήκος του Νείλου συνιστούν το βασικό παράγοντα χάρη στον οποίο γραπτά μνημεία όπως οι παπύροι, οι περγαμηνές ή οι ξύλινες πινακίδες έφταναν μέχρι εμάς. Έξω από τις περιοχές αυτές, ειδικότερα στην Ευρώπη, τα παπυρικά κείμενα είναι ελάχιστα.

Σπουδαιότερο εύρωπαικό παπυρικό εύρημα αποτελούν οι κύλινδροι του Ήρακλείου (Herculaniun) της Ιταλίας. Θαμμένα κάτω από τη λάβα του γειτονικού Βεζουβίου, όταν, το 79 μ.Χ., κάλυψε και την Πομπηία, τα κείμενα αυτά βρέθηκαν, κατά τη διάρκεια ανασκαφών το 1752, σε μία έξοχη γίθια σε βάθος 20-25 μέτρα, μαζί με μία θαυμάσια συλλογή λωρίδων. Η αποκάλυψη αυτή αποτέλεσε όρμημο για την ούμανιστική παιδεία του αιώνα. Η συγκίνηση υπήρξε παγκόσμια και τα εύρηματα αυτά έκαναν νέα ώθηση στις μελέτες, τις έρευνες και τις ανακαλύψεις γύρω από την Αρχαιότητα και υπήρξαν το έναυσμα για μία ιδιαίτερα έντονη πολιτιστική και επιστημονική δραστηριότητα γύρω από τον αρχαίο κόσμο. Ένα ό Winckelmann έθετε τις βάσεις της ιστορίας της τέχνης των αρχαίων, Εκκινώντας, κυρίως, από τις πλούσιες συλλογές γλυπτών που βρέθηκαν στη Ρώμη, η καμένη γη της Καμπανίας προσέφερε ένα πλήθος χάλκινων και μαρμαρίνων αγαλμάτων, χάρη στα οποία έγινε δυνατή μία πληρέστερη όεωση της ρωμαϊκής πλαστικής, και, μαζί με αυτά, μία άνεκτημένη συλλογή παπυρίνων «βιβλίων».

Οι 800 περίπου κύλινδροι του Ήρακλείου άνηκαν σε έναν όπαδό της έπικούρειας φιλοσοφίας, στη βιβλιοθήκη του όποιου περιλαμβάνονταν έργα του Δημητρίου του Φαληρέως, του Χρυσίππου, του Φιλοδήμου, κ.ά. Από το γεγονός ότι βρέθηκαν πολυάριθμα έργα του έπικούρειου Φιλοδήμου, όρισμένοι ειδικοί συνάγουν ότι ό ιδιοκτήτης της βιβλας των παπύρων πρέπει να συνδεόταν με τό φιλόσοφο αυτόν. Σε έναν από τους λόγους του, ό Κικέρων αναφέρειται σε κάποιον φίλο του Φιλοδήμου, τον Λούκιο Καλπούρινο Πίσωνα, πεθερό του Ίουλίου Καίσαρα και θανάσιμο έχθρο του Κικέρωνα. Βασίζόμενοι στην μαρτυρία αυτή, ό ιστορικοί συνηγορούν ότι ή βίβλα των παπύρων άνηκε στον Πίσωνα — και μετά τό θάνατό του στούς απογόνους του —, τά δε φιλοσοφικά έργα της βιβλιοθήκης του πρέπει να είχε έπλεέξει ό φίλος του Φιλόδημος από τά Γάδαρα. Η καφή λάβα που έπικόλυψε τό Ήράκλειο είχε σαν αποτέλεσμα την άπανθράκωση των παπύρων, ενώ ή στερεοποίηση της τέρας από την έπενέργεια του νερού και της ύγρασίας μετέτρεψαν τους κυλίνδρους σε άκαμπτές μάζες. Η στερεοποίηση των καρβονισμαμένων κυλίνδρων δέν έπέτρεπε, για πολλά χρόνια, στον ειδικούς να τους εξετιλέσουν και να άποκαλύψουν τό περιεχόμενό τους. Ένα μέρος τόυ παπυρικού αύ-

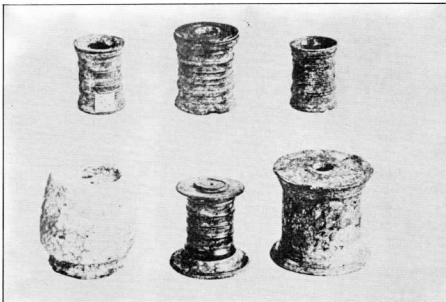
2 α-β. Λιριδες παπυρου που σχηματιζουσαν τον «παπυρο» (E. G. Turner, Greek Manuscripts of the Ancient World, Princeton 1971).

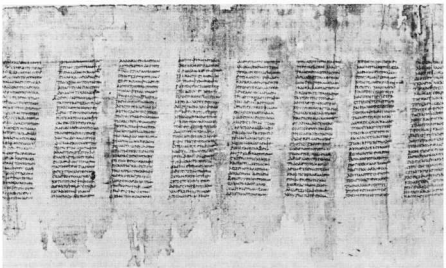
του θησαυρού δημοσιεύτηκε εκατόν τριάντα περίπου χρόνια μετά την ανακάλυψή του και από τότε το ενδιαφέρον των ειδικών για τα κείμενα αυτά δεν έχει μειωθεί. Τουναντίον, χάρη στις νέες τεχνικές μεθόδους, είναι δυνατό να ξετυλιχτούν και άλλοι πάπυροι, προσφέροντας έτσι νέο υλικό στους μελετητές. Για το σκοπό αυτό ιδρύθηκε το 1969, στη Νεάπολη, ένα Διεθνές Κέντρο Μελέτης των Παπύρων τῆς Ἡρακλείου (Centro Internazionale per lo studio dei Papiri Ercolanesi).

Ἑλληνικοί πάπυροι βρέθηκαν το 1909, και στο περσικό Κουρδιστάν, στο όρεινο χωριό Ἄθρομάν (πρόκειται για μία σύμβαση πωλήσεως και μία μισθώσεως ἀμπελώνων, του 88 π.Χ. και του 22/21 π.Χ.), στο Ἄι Χανούμ του Ἀφγανιστάν όπου βρέθηκε ἀποτύπωμα τῆς μελάνης ἑνός παπύρου, στὸν ὁποῖο ἦταν γραμμένο ἕνα φιλοσοφικό κείμενο, ἐνῶ πολλὰ καὶ ἐνδιαφέροντα ἑλληνικά παπυρικά ἔγγραφα βρέθηκαν στὸ δρόμο πού συνδέει τὴν Ἀντιόχεια μὲ τὴ Μεσοποταμία (Δούρα - Εὐρωπός). Ἐντυπωσιακὰ εὐρήματα ἑλληνικῶν παπύρων προέρχονται ἀπὸ τὶς σπηλιές γύρω ἀπὸ τὴ Νεκρὰ Θάλασσα. Τὰ εὐρήματα ἀποκαλύπτουν πῶς σὲ σπηλιές τῆς περιοχῆς τοῦ Ἐϊν-Γκεντί βῆκαν καταφύγιο ὀρισμένοι Ἰουδαῖοι μετὰ τὴ δευτέρη μεγάλη ἐξέγερση ἐναντίον τῶν Ρωμαίων. Σὲ μία ἀπὸ τὶς σπηλιές βρέθηκαν, σὲ ἑλληνικὴ μετάφραση, οἱ Ἐλάσσονες Προφῆτες, καὶ σαράντα σκελετοὶ Ἰουδαίων πού εἶχαν καταφύγει ἐκεῖ γιὰ νὰ γλιτώσουν. Σὲ ἄλλη σπηλιά τῆς περιοχῆς βρέθηκαν δικαιοπρακτικὰ ἔγγραφα (γαμήλιο συμβόλαιο, τίτλοι κυριότητος, πρακτικὰ δίκης) πού χρονολογοῦνται ἀπὸ τὸ 110 ὡς τὸ 132 μ.Χ. Οἱ Ἰουδαῖοι ἐπαναστάτες πού βῆκαν καταφύγιο στὶς σπηλιές τῆς Νεκρᾶς Θάλασσας πολιορκήθηκαν ἀπὸ τὸ ρωμαϊκὸ στρατό, ὁ ὁποῖος στρατοπέδευσε πάνω ἀπὸ τὸ γκρεμὸ καταδικάζοντάς τους σὲ θάνατο ἀπὸ πείνα.

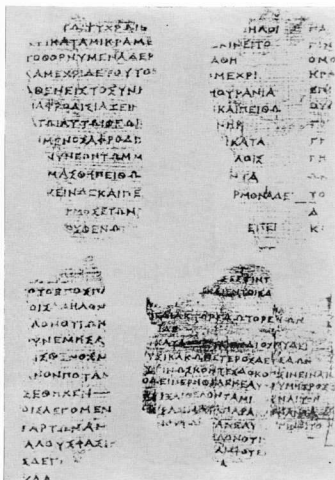
Ἄλλο περίφημο πάπυρος τοῦ Δερβενίου (10 χλμ. βορείως τῆς Θεσσαλονικῆς) βρέθηκε, τὸ 1962, μέσα σ' ἕνα τάφο, σκεπασμένος ἀπὸ τὴ ψημμένη λάσπη πού κάλυπτε τὸ νεκρὸ καὶ τὰ κτερίσματα μετὰ τὴν ἀποτέφρωσή τους. Οἱ στήλες πού σώζονται στὸν μισοκαμένο αὐτὸ κλῖνδρο — οἱ παπυρολόγοι τὸν χρονολογοῦν γύρω στὸ 350 π.Χ.—περιέχουν κείμενο τῆς Ὀρφικῆς γραμματείας καὶ μέχρι πρότινος θεωρεῖτο ὡς τὸ ἀρχαιότερο δείγμα ἑλληνικῆς γραφῆς σὲ πάπυρο (εἰκ. 5). Ὅμως, στὰ μέσα τοῦ 1981, κατὰ τὴ διάρκεια ἐσκαφῶν

3α. Ὁ κλώνος τοῦ φυτοῦ κοβεταί σὲ λωρίδες, β. τοποθετοῦνται σὲ δύο ἑγκάρσιες στρώσεις, γ. συμπλέκονται μὲ τὴ βοήθεια πλατυκέφαλου σφυρίου καὶ τέλος, δ. λείπουν οἱ ἐλαφρόπετρα, ε. κοντυλοφόροι, πένες, μελανοδοχεία, (Β.Γ. Μανδηλαράς, Πάπυροι καὶ Παπυρολογία, Ἀθήνα 1980), στ. Αἰγυπτιακὸς παπύρινος κλῖνδρος (Naissance de l' Ecriture, Paris 1982).

4. Λόγοι τοῦ Ὑπερείδη, 100 μ.Χ. (p. Lit. Lond. 132) (Β.Γ. Μανδηλαράς, Πάπυροι καὶ Παπυρολογία, Ἀθήνα 1980).

5. Οφθαλμικός πάπυρος του Δερβενίου, 350 π.Χ.

6. Στήλη της Ροζέτας, 196 π.Χ. Βρετανικό Μουσείο.

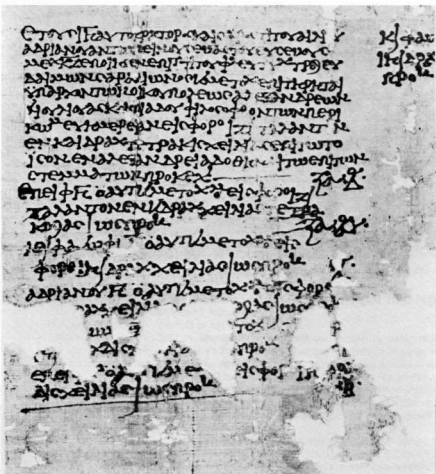
στην περιοχή της Δάφνης (Αττικής) βρέθηκαν σε τάφο του 5ου αιώνα π.Χ. διάφορα κτερίσματα μεταξύ των οποίων ένας κονδυλοφόρος και ένας παπύρινος κύλινδρος (βλ. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ τεύχος 1, Νοέμβριος 1981, σ. 85). Δυστυχώς όμως, από έπισημη τουλάχιστον πλευρά, δεν έχει δοθεί στη δημοσιότητα κανένα στοιχείο σχετικό με την κατάσταση (υπάρχουν άραγε έλλιπες να διασωθεί;) και τό περιεχόμενο του μοναδικού — τόσο λόγω προέλευσης όσο και χρονολογίας — αυτού παπύρου.

Έπανεύρεση τών παπύρων

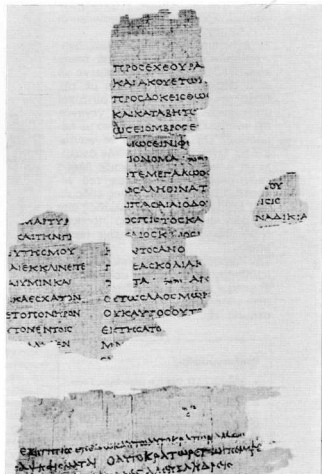
Σύμφωνα με μία άποψη, κύριος λόγος έλξης άλλα σύναμα και καταστροφής τών παπύρων, σε μία έποχή που δεν είχαν ακόμα κεντρίσει τό ένδιαφέρον τών έπιστημόνων, είναι

τό άρωμα που ανέδιδαν όταν καίγονταν. Ο Δανός αρχαιολόγος Nicolas Schow διηγείται πως, τό 1778, Αιγύπτιοι φελάχοι βρήκαν περίπου σαράντα ή πενήντα παπύρινους κύλινδρους, τους οποίους πρόσφεραν για αγορά σε έναν έμπορο. Ο ταξιδιώτης αγόρασε μόνον έναν ό οποίος προσφέρθηκε στον καρδινάλιο Stefano Borgia και σήμερα βρίσκεται στο Μουσείο της Νεάπολης. Η επαναφορά στό φώς πανάρχαιων γραπτών έγνηψε έλλιπες για την ανεύρεση μιάς ικανοποιητικής απόντησης στό μυστήριο της ζωής. Από τότε Goethe μέχρι τόν Mozart διακρίνεται τό προσοκία αυτή καθώς και ένας υπέρμετρος θαυμασμός για τό σφια και τό μυστικισμό της φαραωνικής Αιγύπτου, προσοκία που δεν άρνησε να διαπιστωθεί. Όρόσημο για τό μελέτη τών αρχαίων κειμένων - και γενικότερα για την αιγυπτιολογία - άποτελεί ή έκστρατεία του Ναπολέοντα στην Αιγυπτο. Μετά την μάχη τών Πυραμίδων, ό γαλλικός

στρατός έγκατέλειψε την Αιγυπτο, παρέμεινε όμως ή ομάδα τών Γάλλων έπιστημόνων (αρχιτέκτονες, αρχαιοδίφες, οικονομολόγοι, γεωλόγοι κ.ά.) οι οποίοι είχαν αναλάβει να μελετήσουν τό χώρα. Άποτέλεσμα της μελέτης αυτής υπήρξε ή μνημεώδης «Περιγραφή της Αιγύπτου» (Description de l'Égypte) που εξέδωσε μεταξύ 1809 και 1817 ό Ε. F. Jomard. Στην ομάδα αυτή όφειλεται και ή άνεύρεση, τό 1799, της περιφημης τρίγλωσσης (ιερογλυφική αιγυπτιακή γλώσσα, δημοτική αιγυπτιακή και ελληνική γλώσσα) στήλης της Ροζέτας, της όποιας ή αποκρυπτογράφηση από τόν Άγγλο Thomas Young και τόν Γάλλο Jean Francois Champollion συνιστά σταθμό για τό μελέτη τών ιερογλυφικών κειμένων της φαραωνικής και της έλληνιστικής Αιγύπτου (εικ. 6 ροζέττα). Ποιά ήταν όμως ή θέση τών ελληνικών παπύρων σε σχέση με τό νέα αυτή έπιστήμη; Η μελέτη τών ελληνικών παπύρων έντάσσεται στα πλαίσια της αιγυπτιο-

7. Απόδειξη για καταβολή μισθώματος ακίνητου που άνηκε στην πόλη της 'Αλεξάνδρειας, 155 μ.Χ. Βρέθηκε στο Φαγιούμ (P. Fay, 87).

8. Απόσπασμα από το Δευτερονόμιο. Μετάφραση των 'Εθνομόχοντα, μέσο του Ιου α. π.Χ. (P. Fouad, αρ. κατ. 266).

λογία της όποιας και συνιστά έναν τελείως δευτερεύοντα κλάδο. Μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα, ελάχιστα (γύρω στους 200) είναι οι πάπυροι που έκδιδονται.

Η δεκαετία 1870-1880 αποτελεί σταθμό για την άνευρεση και τη μελέτη των παπύρων. Η περίοδος αυτή συμπίπτει με την ανάπτυξη της γεωργίας στην Αίγυπτο και την ως εκ τούτου ανάγκη επέκτασης των καλλιεργημένων εκτάσεων. Γιά το σκοπό αυτό, οι Αιγύπτιοι γεωργοί μετέφεραν μεγάλες ποσότητες εύφορου χώματος (Sebakh) από διάφορες τοποθεσίες — που συνείχαν να συμπύκνουν με αρχαίους οικισμούς — στους άγρους. Η απογύμνωση της γης από το χώμα έφερε στην επιφάνεια χιλιάδες παπύρους που, στην άρχη, τουλάχιστον, κατέστρεφαν οι φελάχοι. Δέν άργησαν όμως να ανακαλύψουν την έμπορική τους αξία από τη στιγμή που οι Ευρωπαίοι — έμποροι αρχαιοτήτων, αρχαιολόγους, συλλέκτες, μελετητές — έν-

διαφέρθηκαν να αγοράσουν παπυρικά κείμενα.

Έντυπωσιακές ανακαλύψεις παπύρων έγιναν στην Κόμ Ελ-Φάρις (άρχαία Άρσινόη, πρωτεύουσα του Φαγιούμ) (εϊκ. 7), στην Ίχνάσια (Ήρακλεόπολις), στο Άουμινέν (Έρμούπολις). Πληγή παπύρων αποδείχτηκε ή άρχαία Όξύρυγχος (σημερινό χωριό Μπαχάσσα), περίπου 180 χλμ. νοτίως του Καίρου, ή όποια, μέχρι στιγμής, έχει δώσει γύρω στις 3500 παπύρους. Η Όξύρυγχος ήταν φημισμένη τόν 4ο και 5ο αιώνα γιά τα μωσαστήρια και τίς εκκλησίες της, λόγω γιά τόν όποιο οι Άγγλοι παπυρολόγοι Grenfell και Hunt πίστεψαν πως οι άνασκαφές στην τοποθεσία αυτή θά μπορούσαν να φέρουν στο φώς χειρόγραφα της Καινής Διαθήκης αρχαιότερα του 4ου αιώνα.

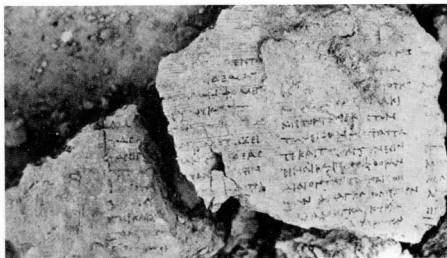
Η δεκαετία 1890-1900 ύπηρεζε πλούσια σε ανακαλύψεις, χάρη στις όργανωμένες επίσημες άνασκαφές Ευρωπαίων αρχαιολόγων, άλλα συνάμα και σε καταστροφή παπύρων εξαι-

τίας των λαθροκυνηγών αρχαιοτήτων. Γεγονός πάντως είναι ότι τόσο οι όργανωμένες άνασκαφές όσο και οι άνακαλύψεις των Ίθαγενών ή τά «άχρηστα χαρτιά» έφεραν στο φώς εκατοντάδες παπυρικά κείμενα σε σημείο που ό μεγάλος Γερμανός ρωμαιοεγής Mommsen διακήρυξε πως «άν ό 19ος αιώνας μπορεί να θεωρηθεί ως ό αιώνας των έγγραφων, ό 20ος που έρχεται θά είναι ό αιώνας των παπύρων». Ως «άχρηστα χαρτιά», οι γραμμένοι πάπυροι χρησιμοποιήθηκαν από τούς Αιγύπτιους προκειμένου να κατασκευαστεί χαρτόνι γιά να πλιξούν τίς μούμιες, χρήση που άπαντάρη μέχρι τούς πρώτους χρόνους της Ρωμαιοκρατίας. Γιά τόν λόγο αυτό οι Παπυρολόγοι έντόπιζαν και έρευνούσαν τα νεκροταφεία της πτολεμαϊκής περιόδου, όπως αυτό του Γουράμπ ή της Ούμ - έλ - Μπαργακά (άρχαία Τεβότις). Πόια όμως ύπηρε ή έκκληση των Άγγλων παπυρολόγων στην τελευταία αυτή τοποθεσία, όταν, άντι γιά μούμιες

ἀνθρώπων νεκρῶν, ἀντίκρισαν μοῦμιες κροκοδείλων. Διηγοῦνται οἱ Ἄγγλοι παπυρολόγοι:

«... ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐργάτες μας, ἀγνακτισμένος πού θρῆκε μιά σειρά κροκοδείλους ἐκεῖ πού περίμενε νὰ βρεῖ σαρκοφάγους, ἔσπασε μὲ τὴν ἄξινά του ἕνα ἀπὸ τὰ ζῶα αὐτά καὶ ἀποκάλυψε τὸ ἐκπληκτικὸ γεγονός, ὅτι τὸ ἔρπετό ἦταν τυλιγμένο μὲ παπύρους. Ὅπως μπορεῖτε νὰ φανταστήτε, ὕστερα ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀνάκλυψη ἢ σκαπάνη μας ἄνοιξε ὅλους τοὺς τάφους κροκοδείλων τοῦ νεκροταφείου: Μέσα σὲ λίγες ἑβδομάδες ἐεθάψαμε ἀρκετὲς χιλιάδες ἀπὸ τὰ ζῶα αὐτά, ἕνα μικρὸ ποσοστὸ (2%) ἀπὸ τὰ ὅποια περιεῖχε παπύρους».

Τὴν ἀθρόα ἀνεύρεση παπύρων ἀκολούθησαν ἐκδόσεις καὶ μελέτες τῶν κειμένων αὐτῶν καὶ τέθηκαν οἱ βάσεις μιᾶς νέας, αὐτοτελοῦς πιά ἐπιστήμης, τῆς παπυρολογίας.

Ἰχνη στὴ γῆ ἀπὸ Ἑλληνικὸ παπύρο. Πρῶτο μιστὸ τοῦ 3ου αἰῶνα π.Χ.

Papyri and Papyrology

Pliny the Elder gives an explicit description, however not always correct, of processing papyrus from the homonymous plant of Egypt. He also refers to the various papyrus qualities available in the market. Other sources give information on the selling prices of this writing material from the classic to the roman age.

The ancient papyri that have survived come mainly from Egypt but also, in a smaller percent, from Palestine and Mesopotamia. Only a few papyri have been discovered outside these countries.

The most important papyri found in Europe are the cylinders from Herculaneum, Italy, discovered in a rural villa along with a collection of fine sculptures during an excavation in 1752.

Greek papyri have also been discovered in the persian Kouristan, in Ai - Khanoum, Afganistan, in Doura - Europos, Mesopotamia as well as in caves around the Dead Sea, Palestine.

The greek soil has supplied papyrology with few papyri. One of the mid - 4th century B.C. was found in Derveni, 10 kilometers north of Thessaloniki, in 1962; an other, of the mid - 5th century B.C., the oldest, so far, example of greek writing on papyrus, was found in a tomb at Daphni Attika, among other offerings (see 'Αρχαιολογία, 1, Nov. 1981, p. 85).

The expedition of Napoleon the Great in Egypt stands as a landmark for the study of ancient texts and egyptology. However, until the second half of the 19th century the study of greek papyri had been considered as a secondary discipline, subordinated to egyptology. The great number and significance of papyri, discovered during the three last decades of the 19th century, thanks to the systematic excavations of european archaeologists, gave every right to the famous romanist Mommsen to state that if the 19th century has been considered as the age of inscriptions, the 20th would be known as the age of papyri. The numerous editions and studies of papyrus texts set the foundations for a new self-contained and sufficient science, papyrology.

Βιβλιογραφία

- V. BARTOLETTI, *Papiri e papirologia*, Firenze 1976.
A. CALDERINI, *Manuale di papirologia greca e romana*, Milano 1938.
O. ΙΔΙΟΣ, *Papiri*, Milano 1962.
M. DAVID - B.A. VAN GRONINGEN, *Papyrological Primer*, Leiden 1965.
B.Γ. ΜΑΝΔΗΛΑΡΑΣ, *Πάπυροι καὶ παπυρολογία*, Ἀθήνα 1980.
O. MONTEVECCHI, *La papirologia*, Torino 1973.
W. SCHUBART, *Einführung in die Papyruskunde*, Berlin 1918.
E.G. TURNER, *Greek Papyri. An Introduction*, Oxford 1968. Ἑλληνικὴ ἔκδοσις ἐπισημειωμένη, σὲ μετάφραση καὶ ἐπιμέλεια τοῦ Γ.Μ. Παράσχογλου, Ἑλληνικοὶ πάπυροι. Εἰσαγωγὴ μελέτη καὶ χρῆσις τῶν παπυρικῶν κειμένων. Ἀθήνα 1981 (Μορφωτικὸ Ἰδρυμὸς Ἑθνικῆς Τροπῆζης).
O. ΙΔΙΟΣ, *Greek Manuscripts of the Ancient World*, Oxford 1971.

Χρονολογικός Πίνακας

Φαραωνική Αἴγυπτος:

3.100 π.Χ. Ἐκκλιση Ἄνω καὶ Κάτω Αἴγυπτου - Εἰσαγωγὴ τῆς γραφῆς - Ἄγραφος παπύρινος κύλινδρος ἀπὸ τῆς Δυναστείας (Βόρεια Σακκάρα).

2.400 π.Χ. Ἀρχαιότερος γραμμένος πάπυρος (Ἄμψοῦ Σιρ). Διάδοση κειμένων ἀσ ἱερογλυφικὴ καὶ ἱερατικὴ (ἀπολοπιωμένη ἱερογλυφικὴ) γραφῆς.
650 π.Χ. Ἐμφάνιση τῆς δημοτικῆς γραφῆς.
524-404 π.Χ. Πρῶτὴ περαικὴ κυριαρχία. Ἀραμαϊκοὶ πάπυροι στὴν Αἴγυπτο.

Ἑλληνο-ρωμαϊκὴ περίοδος (332 π.Χ. - 313 μ.Χ.):

332 π.Χ. Κατάληψη τῆς Αἴγυπτου ἀπὸ τὸν Μέγα Ἀλέξανδρο.

331 π.Χ. Κτίση τῆς Ἀλεξανδρείας.

330 π.Χ. Ἀρχαιότερος πάπυρος πού αὐθῆκε στὴν Αἴγυπτο ἀσ ἑλληνικὴ γλώσσα (Σακκάρα).

311 π.Χ. Γαυκὸ συμβόλαιο τῆς Ἑλεφαντίνης. Ἀρχαιότερη ἑλληνικὴ σύμβαση ἀσ πάπυρο.

304-30 π.Χ. Πτολεμαϊκὴ κυριαρχία στὴν Αἴγυπτο.

30 π.Χ. Ἡ Αἴγυπτος καθίσταται ρωμαϊκὴ ἐπαρχία μετὰ τὸ θάνατο τῆς Κλεοπάτρας Ζ'.

130 μ.Χ. Ἐπίσκεψη στὴν Αἴγυπτο τοῦ αὐτοκράτορα Ἀδριανοῦ - Κτίση τῆς Ἀδριανουπόλεως.

Κοπτικὴ καὶ βυζαντινὴ περίοδος (324-641 μ.Χ.):

636 μ.Χ. Ἐκδίωξη τῶν Περσῶν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Ἡράκλειο.

641 μ.Χ. Κατάληψη τῆς Αἴγυπτου ἀπὸ τοὺς Ἀραβες.